

Максім Баравік

СУЧАСНАСЦЬ І ФАЛЬКЛОР У КНІЗЕ ПАЭЗІІ У. КАЛІКІ «ПЕРАПЛЫВУ ДУНАЙ»

Дунай для ўсіх славянскіх народаў з’яўляецца не проста ракой, а велічным сімвалам, які аб’ядноўвае славянскую сям’ю ў адзінае цэлае, нягледзячы на шматлікія адрозненні ў мовах, традыцыях, побыце, уяўленнях. Пытанне, чаму ж так часта гэты вобраз сустракаецца ў фальклору ўсходніх славян, якія ўсё ж геаграфічна слаба звязаныя з гэтай ракой праз дастатковую аддаленасць ад яе басейна, прыцягвае ўвагу многіх вучоных цягам доўгіх гадоў. Мы не будзем у дадзеным артыкуле разважаць пра тое, як «сели суть Словене по Дунаеве», паводле версіі манаха Нестара, і засяроджваць увагу на тых высновах, якія з гэтага зрабілі вучоныя філолагі і гісторыкі. Наша задача – прасачыць за тым, якім чынам атрымалася паяднаць фальклор і сучаснасць, як удалося пераасэнсаваць фальклорную спадчыну продкаў львоўскаму паэту Уладзіміру Каліку ў яго «камп’ютарным эпасе» «Пераплыву Дунай».

Чаму ўкраінскі творца паклаў у аснову ідэйнай канцэпцыі кнігі менавіта вобраз Дунаю? Ці звязаны ён нейкім чынам з тымі ўяўленнямі, якія характэрны для светабачання нашых продкаў і якія знайшлі сваё ўвасабленне ў фальклорных творах? Для гэтага неабходна звярнуцца менавіта да аналізу кнігі паэзіі.

«Пераплыву Дунай» –зборнік, у якім, з аднаго боку, так шмат разважаецца пра крызіс – «крызіс вёскі, крызіс горада, крызіс ў медыцыне, крызіс у мастацтве, крызіс ў эканоміцы, крызіс ў сям’і, крызіс нацыі і крызіс у чалавечых сэрцах і думках» [1], – але разам з тым і абмалёўваюцца шляхі, па якіх трэба было б выходзіць з гэтых «крызісаў»:

*Што ж гэта вы, людцы, творыце,
Бы не ўласнаю мовай гаворыце,
Бы не ўласнаю песняй спяваеце,
Не сваім, а чужым памагаеце,
У родным краі наводзячы склоку, –
На сябе паглядзіце збоку [3, 47]; [*1].*

Галоўны ж і найбольш карысны шлях барацьбы з упадкам у свеце ляжыць якраз за Дунаем, на процілеглым беразе гэтай велічнай ракі.

Увогуле Дунай і ва ўкраінцаў, і ў беларусаў «уяўляецца як граніца, мяжа. Яго пераходзяць ці гаворыцца пра неабходнасць (непазбежнасць) пераходу, бо пераправа цераз Дунай сімвалізуе каханне» [4, 161]. Акрамя перашкоды для закаханых, гэтая рака часта асацыіруецца з мяжой паміж дабром і злом, паміж святлом і цемрай, паміж жыццём і смерцю. Такую ж функцыю выконвае вобраз Дунаю і ў аўтарскай канцэпцыі зборніка. Там, за Дунаем, можна пабачыць і Залатую Зямлю, да якой варта імкнуцца; і летуценную дзяржаву Эладу, якую ніяк не ўдаецца пабудаваць у рэчаіснасці; і «геніяльную» цішу простага заходнеўкраінскага сяла; і Сакрата, які «па рэпу йдзе на градку», і Сафокла, што «ад дыялогаў змяк»; і паэта, які стаў

шпалай, «каб адпраўляліся ў шчасце цягнікі», і многае іншае, чаго няма на гэтым беразе, але што так моцна вабіць сваім характам і незвычайнасцю. І гэта невыпадкова, бо вобраз Дунаю яшчэ «ўжываецца для абазначэння якой-небудзь чароўнай краіны, трыдзявтага царства, выраю. Паводле шматлікіх легенд, Дунай цячэ пасярод раю. Паводле балгарскай легенды, ён выцякае з-пад караня сусветнага дрэва – гіганцкай залатой яблыні» [2, 60]. Усё гэта ўказвае на відавочную сувязь літаратурнага вобраза, створанага фантазіяй У. Калікі, і вобраза фальклорнага.

Зрэшты, «сакральныя і ўзнёслыя рысы фальклорнага Дунаю падкрэслівае і вобраз залатога моста» [4, 162], які злучае два берагі ракі. Аднак мост у дадзеным выпадку адсутнічае. І няма яго па адзінай прычыне: перайсці мяжу было б вельмі проста – куды складаней пераплысці яе, аддаючы і губляючы апошнія сілы, што, канешне, удалося б не кожнаму. Толькі «збіраючы каменне», загартоўваючы сябе і ўзмацняючы, можна «з працы выйсці патужным» для таго, каб паспрабаваць зрабіць свой заплыў да другога берага Дунаю.

«У гістарычных песнях Дунай згадваецца як мяжа ўкраінскіх зямель. Так, у песні «Світ великий, край далекий, та ніде прожити» сказана, што царыца хоча «зігнати запорожців та аж до Дунаю». Часам Дунай з'яўляецца абагульненнем чужынскага краю» [2, 65]. Аднак У. Каліка наадварот звязвае прыдунайскія землі менавіта з Украінай, бо на другім беразе ракі чытача сустракае «фальклорны казак Мамай», які не ведае «фальшы і зыску» і дабрадзейства якога спарадзіла вялікую колькасць легенд і паданняў, зрабіла яго сімвалам заступніцтва роднай зямлі і народу і прывяло да таго, што нават карціны XV стагоддзя з яго выявамі ствараліся па пэўным каноне. Аднак казак Мамай не проста каменны помнік – ён актыўна далучаецца да цывілізацыі: вядзе дзённік, удзельнічае ў віртуальных выступак, карыстаецца мабільнікам, дасылаючы нам эсэмэскі з мінулага. Мамай – увасабленне ўсіх найлепшых якасцей чалавека. Больш за тое, «у народнай памяці вобраз казака Мамаю часта асацыіраваўся з вобразам Багдана Хмяльніцкага» [5]. На карысць гэтай думкі можна прывесці той факт, што нават Т. Шаўчэнка ў афорце «Дары ў Чыгірыне 1649 г.» на сцяне рэзідэнцыі Б. Хмяльніцкага змясціў карціну «Казак Мамай». Акрамя таго, У. Каліка «ў вобразе Мамаю сінтэзаваў рысы рэлігійнай і смехавой традыцыі, або сакральна-сур'ёзнай і прафанна-парадыйнай, якія склаліся ў фармальна-вобразную сістэму ў часы ўкраінскага барока, якраз на памежжы дзвюх культур – царкоўнай і народнай» [5]. Відаць, па гэтай прычыне Мамай, валодаючы багатым жыццёвым досведам, выкарыстоўвае яго на карысць нашчадкаў: павучае, дае парады і нават ушчувае іх за такія-сякія правіны:

*Не корпайцеся, а кіруйце,
Не ўпадаючы ў жоўцевы ўсхліп. –
Стварайце!
Будуйце!
Друкуйце!*

Малюйце!

Спявайце!

Танцуйце!

Па чужемных краях не старцуйце!

Росквіт саборны будуйце

На нашай, на роднай зямлі [3, 79].

Карысць жа гэтых павучэнняў палягае ў тым, што нормы і законы, якімі павінны кіравацца нашчадкі, прайшлі ўжо доўгае выпрабаванне часам.

Увогуле нельга сказаць, каб паэт маляваў жудасныя карціны быцця сучаснікаў, паказваючы тым самым няпэўнасць іх месца і становішча ў электронна-камп'ютарнай цывілізацыі. Наадварот, ён ідзе іншым шляхам, а менавіта стварае шырокае палотнішча вобразаў, якія цешаць душу сваёй цеплынёй і прыгажосцю, мімаволі нясуць існасць у свет чысцючкіх, як дунайскія воды, аўтарскіх памкненняў:

Туды, дзе зло не носіць маскі,

Дзе крыўда праўду не страшыць,

Туды, дзе казка прагне казкі,

Дзе песня песняй даражыць.

Дзе золак, на злабу не хворы,

Не наступаў на мазалі б,

Дзе людзі ходзяць па фальклоры,

Як на Дунаі караблі [3, 78].

Вядома, у гэтым не малую ролю адыгрывае вобразная сістэма яго твораў, пачынаючы ад сакавітай мовы вершаў, у якой так шмат і заходнеўкраінскіх дыялектызмаў, і прастамоўяў, і ўласных аўтарскіх наватвораў, і заканчваючы багатымі вобразна-выяўленчымі сродкамі, якімі стракаціць ледзь не кожны верш. На паэтычных прасторах мыслення Уладзіміра Калікі «ўяўны Гогаль прутком зграбае ў печы жар», «над туманам, быццам лодзіі, галовы конскія плывуць», «духмяніцца ціша салодка, што аж пчолы раямі ляцяць», «на вакзале восень гандлюе балканскімі слівамі», «на маміным гародзе спяваюць агуркі», «кот з калгаснага туману ў хмызах прадзе фальклору ніць», «лес мяняе мову жніўня на вераснёвы дыялект», «чытае дождж жывую песню лугу зялёнымі вачыма казлянят». Усё гэта стварае ўражанне гармоніі і спакою, сярод якога толькі лірычны герой не пазбаўлены дынамізму, і то «бліскаўку падлоўленую ўвішна заганяе ў хлёў даўгім дубцом», то размаўляе «ў Парыжы з Пікаса, які ўзнёсся, як вежа, над часам», то вырашае, ці яму «навязаць рукавічак» ці лепш «вестыбюль падмятаць», то імчыць за сваімі ўспамінамі «наўздагонікі».

Канешне, цяжка верыцца ў існаванне такой ідыліі. А таму, відаць, аўтар не стварае вершы – ён складае міфы. Менавіта міфамі называе Каліка свае творы. І ў гэтым, зразумела, ёсць свой глыбінны сэнс, які адкрываецца толькі разам з апошняй старонкай кнігі. Спасцігнуць сутнасць гэтых міфаў можа толькі падрыхтаваны чытач, той, «хто чытаць навучыўся Сакрата».

«Міфалогія» У. Калікі не імкнецца тлумачыць нейкія незразумелыя факты і з’явы – яна ўздывае шэраг праблемных пытанняў, якія рана ці позна прыйдзеца вырашаць. А таму чырвонай ніткай праз усю кнігу праходзіць тэма будаўніцтва нацыянальнай дзяржавы, яднання ўкраінскага народа і яго долі ў будучыні. З непрыхаваным болей адзначае паэт:

*Калі б на трон народны не вяльможны
Не праязала Злосць, Зазнайства, Здрада, –
То ў нас даўно, даўно, даўно, даўно ўжо
Была б ішчаслівай і свая Элада [3, 134].*

Для гэтага ёсць рэальныя магчымасці, аднак на дадзеным этапе паэт у стане карыстацца толькі формамі ўмоўнага ладу: «калі б...». Відавочна, што гэтая праблема надзвычай актуальная не толькі для ўкраінцаў, але і для іх паўночных суседзяў.

*Калі б жылі мы гэтак, як павінны,
І даўніну збіралі безупынна...*

*Калі б жылі без рудыменту гнеўнага
І сэрцам прыхіліліся да крэўнага [3, 134].*

Толькі на глебе нацыянальнага магчыма пабудаваць «непаўторную Эладу», каб жылося ў ёй добра «грамадзянам эладзянкам і эладзянам». Цяпер жа паэт бачыць толькі цені «садамісцкіх сядзіб», парэшткі «пакроенага краю» і ганьбу «асаромленага людзю». У святле апошніх грамадска-палітычных падзей ва Украіне гэтыя думкі гучаць надзвычай актуальна.

У «Міфе пра няскораную нацыю» У. Каліка на ўвесь голас абвешчае: «Дунайцы мы, а не данайцы». Зразумела, што пад назвай «дунайцы» перш за ўсё маюцца на ўвазе ўкраінцы, «да вечнае волі пакліканыя», нягледзячы на тое, што доўгі час былі «страляныя і шабляваныя, у рэзервацыях ізаляваныя, у жорнах быцця петляваныя...». Як бачым, паэт супрацьпастаўляе дунайскі (украінскі) народ міфалагічным данайцам, якія ўвайшлі ў гісторыю як хітрыя і падступныя людзі. Гэтым самым творца сцвярджае і падкрэслівае веліч і славу ўкраінскай нацыі.

Вяртаючыся да сімвалікі Дунаю як мяжы, можна адзначыць, што геаграфічна Дунай сапраўды з’яўляецца мяжой паміж Сярэдняй Еўропай і яе Усходам. Значэнне ракі Дунаю для ўкраінскай культуры заключаецца ў тым, што нашы прашчурны былі знаёмыя з гэтай ракой, мелі пастаянныя сувязі з прыдунайскімі краінамі, прычым гэтыя сувязі былі разнастайныя – ваенныя, мірныя, палітычныя, гандлёвыя і прамысловыя [5]. Цікава, што ў сярэдзіне XX стагоддзя паходжанне назваў рэк Дняпро і Днестр, якія з’яўляюцца таксама сімваламі ўкраінцаў, выдатны ўкраінскі філосаф, санскрытолаг і рэлігіязнаўца В. П. Шаян, дзякуючы параўнальна-лінгвістычнаму аналізу, выводзіў якраз ад назвы Дунаю, што, бясспрэчна, указвае на сувязь ўкраінцаў з гэтай славянскай ракой. Да таго ж неабходна згадаць, што ў XVIII стагоддзі за Дунай перасялілася частка запарожскіх казакоў, утварыўшы там Задунайскую Сеч. Таму і Мамай, які знаходзіцца на другім беразе ракі, таксама сімвалізуе менавіта ўкраінскую прысутнасць у тых землях.

Якраз там, на другім беразе Дунаю, жыве дунайскі народ. Няскораны і велічны, мудры і праўдзівы, ён з'яўляецца сімвалам той неўміручасці і жыццязстойкасці, да якіх трэба імкнуцца яго нашчадкам. Для гэтага дунайцы пакінулі ў спадчыну сваім паслядоўнікам багаты фальклор, каб яны заўсёды «думалі пра Дунай». Адсюль, безумоўна, так шмат увагі У. Каліка надае вуснай народнай творчасці і яе ролі ў жыцці сучаснага чалавека. Так, у многім ён карыстаецца фальклорнай паэтыкай, часта з-пад яго пяра выходзяць нават вершы-стылізацыі пад фальклорныя творы, але ў пераапрацаваным, так бы мовіць, «асучасненым» выглядзе. І ў гэтым таксама выяўляецца аўтарскі падыход да разумення сённяшніх праблем. «Зусім не варта сумнявацца ў класіцы: яна заўжды сучаснасць, як Дунай», – упэўнівае паэт. Чаму ж у такім выпадку нельга зірнуць на фальклор, як на класічную спадчыну народа, які збярог у ім уяўленні пра свае найлепшыя якасці і памкненні?

Менавіта фальклор і Дунай з'яўляюцца асноўнай рухаючай сілай натхнення паэта. І Дунай часам можна асацыяваць не толькі з канкрэтнай ракой, але і з вялікай воднай прасторай. Вада як жыццядайная і жыццестваральная сіла з'яўляецца яшчэ і першакрыніцай, першавытокам чалавечае мудрасці. «...Я нібыта жарабятка, што ўсё з Дунаю п'е фальклор», – прызнаецца лірычны герой аднаго з міфаў. А таму і фальклор – гэта якраз тая кропля ратавальнай вады, што спатоліць смагу ў самыя засушлівыя часы. Гэта не проста этнакультурная з'ява, а якраз тая мудрасць і тыя веды, якія шліфаваліся і выпрабаваліся не толькі часам, але і жыццёвым досведам пакаленняў. Адмахнуцца ад набыткаў папярэднікаў – згубна і недаравальна. А таму і эсэмэскі казака Мамаёна наступнікам сведчаць пра тое, што месца фальклору ў жыцці сучаснікаў усё ж такія ёсць, і яно далёка не апошняе, бо менавіта там, за пыльнымі кіламетрамі пройдзеных і забытых шляхоў, нашчадкі павінны адшукаць тую гаючую крыніцу мудрасці, якая, разліўшыся вечным Дунаем, і дапаможа пераплысці праз усе выпрабаванні і крызісы сённяшняга свету.

ЗАЎВАГІ

*1. Усе цытаты са зборніка У. Калікі «Пераплыву Дунай» падаюцца ў перакладзе аўтара артыкула.

ЛІТАРАТУРА

1. *Бондар, О.* «Перепливу Дунай» Володимира Каліки – глибоко сучасна, високодуховна книга / О. Бондар. – Львівська газета [Електронний ресурс]. – 2013. – Режим доступу: <http://www.gazeta.lviv.ua/culture/2013/02/04/8198> . – Дата доступу: 04.02.2013.
2. *Завадська, В., Музиченко, Я., Таланчук, О., Шалак, О.* 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – К.: Орфей, 2002. – 448 с.
3. *Каліка, В.* Перепливу Дунай. Комп'ютерний епос / В. Каліка. – Львів: Сполом, 2012. – 366 с.
4. *Міфалогія беларусаў: энцыкл. слоўн. / склад. І. Клімковіч, В. Аўтошка; навук. рэд. Т. Валодзіна, С. Санько.* – Мінск: Беларусь, 2011. – 607 с.
5. РОЗДУМИ НА БЕРЕГАХ ДУНАЮ // ЧИТАЧ [ЕЛЕКТРОННИЙ РЕСУРС]. – 2013. – РЕЖИМ ДОСТУПУ: <http://reader.pp.ua/2013/06/%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B4%D1%83%D0%BC%D0%B8-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D0%B0%D1%85-%D0%B4%D1%83%D0%BD%D0%B0%D1%8E/> . – ДАТА ДОСТУПУ: 21.06.2013.
6. *Шаян, В. П.* Віра Предків Наших / В. П. Шаян. – Гамільтон, Канада: Об'єднання Української Рідної Віри, 1987. – 893 с.